ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 2 | ISSUE 2 | 2021
ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00197

ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯДА ИНСОНПАРВАРЛИК ТАМОЙИЛИНИНГ ЗАРУРАТИ

Я. Х. Ғаффоров
Чирчиқ давлат педагогика институти

С. А. Тоштемирова
Чирчиқ давлат педагогика институти

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада таълим сифати ва унинг самарадорлигини оширишга янгича ёндашувларнинг татбиқ этилиши, яъни, таълимни инсонпарварлаштириш тамойили орқали сифат даражасини таъминлаш асослаб берилган.

Калит сўзлар: таълим сифати, менежмент, модернизация, инсонпарварлаштириш, инсонпарвар парадигмалар, мустаҳкам асослилик, фаолият йўналиши, инновацион ёндашувлар

THE NEED FOR THE PRINCIPLE OF HUMANITY IN EDUCATION AND TRAINING

Y. K. Gafforov
Chirchik State Pedagogical Institute

S. A. Toshtemirova
Chirchik State Pedagogical Institute

ABSTRACT

This article is based on the introduction of new approaches to improving the quality of education and its effectiveness, namely, ensuring the quality of education through the idea of humanizing education.

Keywords: quality of education, management, modernization, humanization, humanitarian paradigms, rationale, activity, new approaches to the quality of education.

КИРИШ

Бугунги кунда умумтаълим мактаблари таълим соҳасида миллий лойиҳаларни амалга ошириш орқали таълим сифатини ошириш жамоатчиликнинг диққат марказида бўлиб келмоқда.

Таълим сифатини ошириш муаммоси ислоҳ қилинаётган умумтаълим мактабларида ўқувчиларнинг интеллектуал ва ахлоқий тайёргарлигига қўйиладиган талаблар ортиб бораётганлиги, таълим муассасаларининг молиявий мустақиллиги билан боғлиқ ўзгаришлар, таълим хизматлари бозорида жиддий рақобат энг муҳим масалалар ҳисобланади.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00197

Таълим сифати – бу нафақат таълим олувчилар билимининг давлат стандартларига мослиги, балки таълим муассасасининг муваффақиятли фаолият кўрсатиши, шунингдек, ҳар бир педагог ва раҳбарнинг таълим хизматлари сифатини таъминлашдаги фаолияти натижасидир.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Глобаллашув шароитида таълимни модернизация қилиш жараёнларини ҳисобга олган ҳолда бир қатор тадқиқотчилар, жумладан, Р.Ф.Абдеев, Э.В.Бондаревская, И.Б.Котова, А.М.Новиков, С.А.Смирнов ва бошқалар ушбу фаолиятнинг асосий тамойиллари, ғоялари, услубий ёндашувлари ва кўрсатмаларини тақдим этди.

Таълим тизимини такомиллаштириш бўйича А.М.Новиков томонидан олиб борилган тадқиқотда мамлакатда таълимни ривожлантиришнинг тўрт асосий ғояси, шахс, жамият, таълим ва ишлаб чиқариш яхлит тизим сифатида келтириб ўтилади[1; 42-б.]. Шунга асосланган ҳолда таълим тизимини ислоҳ қилишда бир қатор ғоялар мавжуд бўлиб, улар таълим ва тарбия сифати самарадорлигини оширишда алоҳида ахамиятга эга.

Таълимни инсонпарварлаштириш билан боғлиқ бўлган тамойил таълим ва шахс муносабатлари орқали намоён бўлиб, бунда унинг шахсий йўналиш сифатларини қайта такомиллаштириш назарда тутилади. Таълимни Бозор муносабатлари шароитида бу жараён шахснинг ривожланиши ва ўзини-ўзи тасдиқлаш натижасида ижтимоий барқарорлик ва ижтимоий ҳимоя воситаси сифатида кўриб чиқилади. Инсонийликка йўналтирилган таълим фалсафаси барча босқичларда таълим жараёнини сифатли янгилашнинг стратегик дастурига айланади.

Республикамизда Кадрлар тайёрлаш миллий Дастурини амалга ошириш таълимни инсонпарварлаштириш, таълим олувчи шахсини тўлақонли тушуниш, уни ҳурматлаш, ишониш ва уларни ишонтириш, қизиқиши ва қобилиятини рўёбга чиқаришга имконият яратиш билан бирга уларнинг инсоний сифатларини шакллантиришни талаб этади, яъни, таълим олувчида шахснинг инсонийлиги, меҳр-оқибат, одоб-ахлоқ, ақл-идрок, ростгўйлик, раҳм-шафқатлилик, дўстлик-биродарлик, ўз юртини, Ватанини, халқини севиш каби фазилатларни тарбиялаш, айни пайтда уларни дадил, ботир, қўрқмас, шижоатли, тадбиркор, уддабурон, ҳар бир нарсани қадрлай оладиган, миллий, умуминсоний қадриятни тушуниб етадиган қилиб тарбиялаш зарурдир. Шу нуқтаи назардан келиб чиқиб, шахснинг умумий ва махсус қобилиятларининг

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00197

юзага келиши, унинг таълим ва тарбия тизимидаги эҳтиёжларининг қондирилиши, миллий урф-одат ва қадриятлар устуворлигининг таъминланиши, давлат, жамият ва табиат билан ўзаро муносабатларининг уйғунлиги таълимни инсонпарварлигидан далолат беради.

Ҳозирги кунда таълим жараёнининг муҳим муаммоси таълим-тарбиянинг инсонпарвар парадигмаларини ишлаб чиқиш ҳисобланади. Бу парадигмалар замонавий ижтимоий-маданий вазиятга мос келиши лозим. Шундагина у кўпмаданиятлиликка асосланган таълим жараёни олдига қўйилган вазифаларни ҳал эта олади. Унинг ечимларини топишга ҳаракат қилиш, инновацион тарбия концепцияси муаллифлари томонидан амалга оширилди. Инновацион таълим-тарбия концепциясининг асосини ташкил қилган инсонпарвар ёндашувларга таянадиган бўлсак, бу йўналишдаги бир қатор тадқиқотлар, жумладан, ўз-ўзини ривожлантиришга асосланган тарбия тизими (Л.И. Новикова); инсонни маданият ёрдамида тарбиялаш (Е.В. Бондаревская); жамоавий ижодий иш методлари (И.П. Иванов); эркинлик педагогикаси ва педагогик қўллаб-қувватлаш (О.С. Газман); шахсга йўналтирилган таълимнинг дидактик моделлари (В.В. Сериков); педагогик фаолиятни мустақил ташкил этиш (С.В. Кульневич) кабилар бунга мисол бўла олади. Мазкур тадқиқотлар негизида ифодаланган ғоя: дунёвий таълимнинг илмий-техника тараққиётига ўтиш парадигмасидан, билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштиришга асосланган шахсга йўналтирилган ҳамда ўз фаолиятини ижодий татбиқ этишга қаратилган инсонпарварлик парадигмасига ўтмоқда[2; 132-б.].

Таълимни инсонпарварлаштиришнинг умумий қонунларини таҳлил қилган яна кўплаб тадқиқотлар (И.Б.Котова, С.А.Смирнов, Э.Х.Шиянов) ўз изланишлари натижасида инсонпарварлаштиришнинг энг муҳим деб ҳисобланган хусусиятлар қуйидагилар деб белгилайди: “таълим – ақлий хусусият ва вазифаларни шакллантириш жараёни сифатида ўсиб бораётган шахс ва ижтимоий муҳит билан ўзаро боғлиқ таъсирга эга”; “шахснинг умуммаданий, ижтимоий-ахлоқий ва касбий ривожланиши қанчалик уйғун бўлса, у шунчалик эркин ва ижодий шахсга айланади”; “шахснинг умуминсоний маданият билан уйғун ҳолда ривожланиши асосий ижтимоий маданиятнинг ривожланиш даражасига боғлиқ”; “халқнинг маданий-тарихий анъаналарини, уларнинг умуминсоний маданият билан бирлигини ҳисобга олган ҳолда – янги ўқув режалар ва дастурлар яратиш энг муҳим шартлардан биридир”; “ўқувчи таълим олишнинг субъекти сифатида фаолият юритганда шахснинг умумий, ижтимоий-аҳлоқий ва касбий ривожланиш жараёни хар

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00197

тарафлама маъқул хусусиятига эга бўлади”; “мулоқотли ёндашув тамойили таълим олувчининг шахсий-тенг ҳолатини, ҳамкорликдаги инсонлар ҳолатида ўзгартиришни тақозо этади”[3; 37-б.].

НАТИЖАЛАР

Юқоридагиларни умумлаштириб, инсонпарварлик фалсафасининг асоси шахс бўлиб, унинг асосий фаолияти келажакка интилиш, унинг ижодий салоҳиятини эркин амалга ошириш, ўзига ишониш ва ўз “мен”ига эришиш имкониятидир, дейиш мумкин.

Инсон манфаатлари нуқтаи назаридан келиб чиқиб, унинг ривожланиш истиқболларини таълимни инсонпарварлаштиришнинг асосий хусусиятлари сифатида белгиланадиган инсонпарварлик, мустаҳкам асослилик ва аниқ фаолият йўналишининг танланиши муҳимлиги орқали келтириш мумкин.

Инсонпарварлаштиришнинг асосий хусусияти бўлган инсонпарварлик таълим мазмунини ўзлаштиришнинг марказий қисмларидан бири бўлиб, даражаси ва ҳолатидан қатъий назар, таълимдаги асосий ижтимоий муаммоларни инсон номи билан, эркин мулоқат қилиш орқали амалга ошишини таъминлайди. Ушбу чора-тадбирлар тизими таълим мазмунидаги умумий маданий таркибий қисмларни биринчи ўринга қўйиш ва шу билан ўқувчиларнинг шахсий етуклигини шакллантиришга йўналтириш орқали амалга оширилади.

Таълимни инсонпарварлаштириш тамойили таҳлилилини давом эттириб, умумтаълим, умумилмий, умумкасбий назарий тайёргарликни чуқурлаштириш, узлуксизлик ва тартиб-интизомлараро алоқаларни ўрнатишни назарда тутадиган мустаҳкам асослилик хусусиятини эътибордан четда қолдириш мумкин эмас. Унинг маъноси таълимни одамларнинг моддий ва маънавий, назарий ва амалий фаолиятининг ҳақиқий пойдеворига айлантиришдан иборат. Назария ва амалиётнинг ўзаро боғлиқлиги, билим даражасининг муҳимлиги ёш авлодни замонавий ҳаётга тайёрлаш имконини беради.

Инсонпарварлаштириш тамойилининг фаолият йўналиши хусусияти таълимни муҳокама қилиш, биринчи навбатда, фаол йўналишга қаратиш асосида инсон қобилиятни шакллантириш муҳимлигини кўрсатади. Таълимнинг асосий мақсадларидан бири бўлган билим унинг фақат таркибий қисмидан бири бўлиб, улар орасида “фаолият - асосий восита, қурол”[1; 78-б.] эканлигини кўрсатади.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00197

МУҲОКАМА

Ҳозирги вақтда ривожланган мамлакатларининг деярли барчаси таълим тизимларининг ислоҳ қилишда фаолият йўналишининг танланиши муҳимлигини англаб етганлар. Таълимга нисбатан мазкур ёндашувнинг муҳимлигини америкалик таниқли тадбиркор Джон Гриллос жуда аниқ ифодайлади. Унинг фикрича, ўқувчилар у ёки бу соҳада ўзлаштираётган билимларининг мустаҳкамлик даражаси унча муҳим эмас, чунки бу билимлар ҳар йили ўзгаради ва баъзан ўқувчилар уларни ўзлаштиришга улгурмасларидан эскиради. Бинобарин, иқтисодиётга ахборот билан ишлашни мустақил ўрганишга, турли соҳалардаги ўз билим ва кўникмаларини мустақил такомиллаштиришга, зарур ҳолда янги билимлар ва касбларни ўзлаштиришга қодир бўлган ёшлар келиши муҳимроқдир[4].

Таълимнинг замонавий тамойилларидан бири бўлган фаолият йўналишини танлаш маълум бир ижтимоий шароитда субъектив амалий фаолиятни ташкил қилишни белгилаб беради. Бу таълим жараёнида шахсият тушунчасини ўзгартириб, биринчи навбатда, унинг ижтимоий фазилатларига қўшимча равишда унинг таълимда мустақиллигининг ортишига, танлаш, ўз-ўзини бошқариш каби қобилиятларни тавсифловчи турли субъектив хусусиятларга эга бўлишига олиб келади. Бунинг натижаси ўлароқ, унинг педагогик жараёндаги ўрни ўзгариб, педагогик жараён асосини ташкил этувчи “мавзу” ўрнига кўтарилади. Бунинг энг муҳим шартларидан бири ўқитувчида ўқувчиларга нисбатан инсонпарварлик механизмлари, яъни уларнинг қандай бўлса шундайлигича қабул қилиш, ҳар бир ўқувчига нисбатан ҳиссий ҳолатидан келиб чиқиб, онгли ҳамдардлик билдириш, ишонч ва мулоқотли суҳбатлар муносабатида бўлиш кабиларни қўллашга туртки бўлади.

Бу эҳтиёжга асосланган шахс “вазиятда мустақил ҳаракат қилиши, фаолият йўналиши бўйича янги зарур билимларга эга бўлиши, объектив қонунларга ва мақсадига эришиш учун мўлжалланган шартларга мувофиқ ҳаракат жараёнида ишлашнинг аниқ усуллари ва воситаларини аниқлаш, уларни янада такомиллаштириш орқали мақсадга эришиш”ни ҳисобга олиши муҳимдир[1; 91-б.]. Бу таълим жараёнида субъектнинг ролини оширишга имкон беради. Фаолият йўналиши муҳимлиги ўқитувчининг таълимни инсонпарварлаштириш тамойилининг муҳим ўлчовидир.

Бундан ташқари ўқувчи-талабаларнинг туғма қобилияти ва истеъдодини ҳар томонлама ривожлантириш, миллий ва умумбашарий аҳамиятга молик дунёвий, маънавий бойликлардан баҳраманд этиш, шахс, жамият ва атроф-

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00197

муҳит муносабатларида уйғунликка эришиш, “Устоз-шогирд”ликнинг тарихий анъаналари асосида самимий муносабатларни ўрнатиш – таълимни инсонпарварлаштиришнинг негизини ташкил этади[5; 91-б.].

Бугунги кунда таълимни инсонпарварлаштириш умумий ўрта таълим мактаблари билан ўзаро ҳамкорлик, ўқувчига ғамхўрлик кўрсатиш, эъзозлаш, кечиримли бўлиш, ўзини-ўзи ривожлантириш муҳитини шакллантириш, психологик соғлом муҳит яратиш, ижодий муҳит, дўстона муносабатда иш юритиш, ўқувчи эҳтиёжи, қизиқиши, шахсий фазилати, иқтидорини ишга солиш кабиларларни тақозо этади[6; 47-б.].

Ушбу мезонлар яна бир бор таълимни инсонпарварлаштириш жараёни – бу, биринчи навбатда, унинг мақсадлари ва натижаларини болага энг юксак қадрият сифатида йўналтириш, унинг иштирокчиларининг ушбу ғояга асосланган дунёқарашини ўзгартириш; инсонпарварлик маданиятни ривожлантириш; боланинг табиатга муносабатиниинг ривожланиши, унинг соғлигини сақлаб қолиши ва мустаҳкамлаш учун шарт-шароитлар яратиш; ўзаро муносабатларнинг шахсий йўналтирилган моделига асосланган муносабатларни инсонпарварлаштириш ҳақиқат эканлигини исботлайди.

Тадқиқотимизнинг асосини инсонийлик фалсафаси ташкил этар экан, таълим-тарбия жараёнида ўқувчини педагогик қўллаб-қувватлаш узвий тарзда ўзбек халқининг миллий анъаналари, фалсафаси, инсонийлик ва педагогика назарияси билан боғланади. Бу назариянинг илдизлари ўзбек халқининг инсонпарварлиги ва маданияти билан бевосита боғлиқ.

Таълим инсонни билимлар билан қуроллантирибгина қолмаслиги, балки уни шахс сифатида камол топтириши ва такомиллаштириши зарур. Сўнгги йилларда таълимни инсонпарварлаштириш ғояси кенг татбиқ этилмоқда. Жамият ва таълимни инсонпарварлаштириш муаммоси таълимнинг оғзаки ахборот усулини унумли, яратувчилик усулига айлантириш билангина ҳал бўлиб қолмай, таълим мазмунини инсонпарвар қилишни татбиқ қилиш, яъни, шахсда маданиятни шакллантиришда фанларнинг ролини ошириш, халқ маданиятининг барқарор бойликларини тушуниш, табиий-илмий ва техника фанларини экологик ҳамда ижтимоий аҳамиятли жиҳатлар билан бойитиш кабиларни таълимга татбиқ қилишдан иборат бўлиши шартлигини белгилаб беради. Таълимни инсонпарварлаштириш ғоясининг энг муҳим зарурати – ўқувчиларга фақат маълум бир соҳада ёки қийматда билим, кўникма ва малакаларни ўзлаштириш имконидан ташқари уларни юрт маданияти, унинг бойликлари ва хилма-хиллигига жалб этишидир.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00197

ХУЛОСА

Шундай қилиб, таълимни инсонпарварлаштириш тамойили орқали ривожлантириш замонавий жамиятдан юқорида келтирилган хусусиятларни таълим жараёнларига татбиқ этган ҳолда минтақавий, худудий ва мактабларараро даражаларда ҳал этишни талаб қилади. Жамиятнинг барқарор ва изчил ривожланишида таълим сифатини бошқариш ва ташкил этиш самарадорлигини оширишга янгича ёндашувларни излаш алоҳида аҳамиятга эга бўлиб, бу таълимга аниқ интеллектуал ва моддий ресурсларни жалб қилиш қобилияти орқали амалга оширишни белгилаб беради. Жамият ва давлат ўзаро боғлиқликда инсонпарварлик, узлуксизлик, тараққиёт ва демократлаштириш ғояларига асосланган замонавий таълимнинг янгиланишини, ривожланишини белгилаб бериши бугунги кун таълим сифатини таъминланишининг муҳим шартларидан бир бўлиб келмоқда.

Таълим сифатини таҳлил қилиш кўплаб тадқиқот лойиҳалари ва ташаббусларининг асосий вазифасига айланмоқда.

Таълим сифатини бўйича юқорида келтирилган илмий-педагогик тамойиллар ва хусусиятларни нафақат назарий жиҳатдан, балки амалий жиҳатдан, мамлакатимизда, аниқроқ айтадиган бўлсак, Тошкент вилоятида кластерлашган таълимни ривожлантириш бўйича минтақавий дастурларнинг ишлаб чиқилганлиги ва амалда татбиқ этилаётганлиги билан изоҳлаш мумкин.

Шундай қилиб, таълимни ривожлантириш назариясининг юқорида келтирилган тамойиллари таҳлили унинг сифати ва хусусиятларини замонавий жамиятда ушбу муаммони жамоат талабларига, муайян ҳудудларнинг манфаатларига ва таълим эҳтиёжларига қаратилган минтақавий, шаҳар ва мактаблар даражасида ҳал қилинишини таклиф қилади деган хулосага келамиз. Шунинг учун таълим сифатини ошириш ва уни ташкил этиш таълим тизимида барқарор ва изчил ривожланиш, интеллектуал ва моддий ресурсларни жалб қилиш қобилиятини белгиловчи янгича ёндашувларни татбиқ этишни талаб қилади.

REFERENCES

1. Новиков А.М. Российское образование в новой эпохе / Парадоксы наследия, векторы развития. - М.: “Эгвес”, 2000.
2. Бердиева М.М. Замонавий мактабгача таълимда бола шахсини қўллаб қувватлаш масалалари // Замонавий узлуксиз таълим муаммолари: инновациялар ва истиқболлар. Халқаро илмий конференция. -Т., 2018.

ISSN: 2181-1385
Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723
DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00197

3. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии: Учеб. для студ. высш. и сред. учеб. заведений / С.А. Смирнов, И.Б. Котова, Е.Н. Шиянов и др.; Под ред. С.А. Смирнова. - 3-е изд., испр. и доп. — М.: Издательский центр “Академия”, 1999.
4. Файзуллаева Н.С. Таълимни тоифалаштириш масалалари.// Таълим тизимида ижтимоий-гуманитар фанлар. № 2, 2013.
5. Атаева Н., Салаева М. ва б. Умумий педагогика. Дарслик II –китоб. – Т.: 2013.
6. Рахмонов А.Р. Инновацион таълим кластери ўқув фаолиятига самарали усул сифатида // Барқарор ривожланишда узлуксиз таълим: муаммо ва ечимлар. Том II, 2019.
7. Mukhamedov G., Khodjamkulov U., Toshtemirova S. (2020). Innovative cluster of pedagogical education. Monograph, -T.: University, 280 p.
8. Toshtemirova, S. (2020). Factors Affecting the Quality of Education and the Importance of the Education Cluster to Address Them. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8(4), 151-156.
9. G'afforovYa.X. (2020). Methods for developing a system of teaching history and ibcreasing the effectiveness of teaching history.EPRA International journal of Multidisciplinary Research. Monthly Peer Reviewed & Indexed International Online Journal. 27 (07), 8104-8111.
10. Toshtemirova, C., Жолдасов, И. (2019). Білімді адамгершшкке баулу идеясыныц кажетлп // "Actual problems of society, education, science and technology: status and prospects of development" collection of scientific papers of the ii international scientific-practical conference. Актубе. P. 17-23.
11. Toshtemirova, S.A. (2020). The quality of education is a pedagogical problem. Актуальные вопросы современной науки Материалы VI международной научно-практической конференции, Саратов. 1(1), 39-40.
12. Gafforov. Ya., Toshtemirova. S. (2020). Ways To Increase The Effectiveness Of Education In An Integrated Environment. European Journal of Molecular & Clinical Medicine, 7(7), 647-655.
13. Toshtemirova S.A. (2020). Ta'lim va tarbiyaning demokratik hamda insonparvarlik tamoyili. Maktab va hayot, 1(1), 36-38.
14. Mardonov, S. K., & Toshtemirova, S. A. (2020). Classifying the educational system as an innovative approach. ISJ Theoretical & Applied Science, 12 (92), 180-182.
15. Toshtemirova S. A. (2020). Ta'lim sifati va uni demokratlashtirish ilmiy muammo sifatida // Uzluksiz ta'lim. 1 (86). - S.5.
16. Тоштемирова, С. (2020). Таълимда Чирчик тажрибаси. Academic Research in Educational Sciences, 1 (3), 445-451.